

Marjana Žibert

OB STOLETNICI MERKURJA - RAZSTAVA ETNOLOŠKEGA ODDELKA GORENJSKEGA MUZEJA

Razstava Ob stoletnici Merkurja je za etnološki oddelek Gorenjskega muzeja pomenila nov izziv zaradi nevsakdanjega razstavnega prostora. Predmete smo namreč razstavili v izložbah Merkurjevih prodajaln v Kranju in v BTC v Ljubljani. Vsaka izložba je bila namenjena smiselno zaokroženi skupini trgovskih (železninskih) artiklov. Kriterije za oblikovanje skupin sta določili uporaba predmetov pri vsakdanjih opravilih in njihovo shranjevanje. Različne vrste orodij, ključavnice, gospodinjske predmete, notranjo opremo, gradbeno blago so konkretizirali ohranjeni Merkurjevi ilustrirani ceniki iz let 1903, 1909-10 in 1913. V Kranju in v BTC smo prikazali opremo trgovskega lokala z drobnimi predmeti, ki so jih uporabljali pri papirnatem poslovanju s kupci in potek transporta blaga do prodajalne in v njej. Govorico predmetov samih je dopolnjevalo slikovno gradivo - štirideset fotografij, ki so prikazovale predmete pri njihovi uporabi, petindvajset časopisnih oglasov iz lokalnega časopisa Gorenjec (1900-1912, 1934-1940) in risb iz slovensko-nemškega *Glavnega cenika* iz let 1909-10, sestavljenih kot stran iz tega kataloga. Vsako izložbo je pojasnjevalo besedilo avtorice razstave.

V petnajstih izložbah Merkurjevih trgovin v Kranju in v eni v BTC v Ljubljani smo razstavili okrog 820 predmetov, ki so bili vsi, razen desetih, iz depojev Gorenjskega muzeja. Večina jih je bila iz etnološke zbirke, nekaj pa iz kulturno-zgodovinske zbirke in iz zbirke novejše zgodovine.

Razvoj Merkurjeve stavbe nasproti Stare pošte v Kranju in predstavitev drugih trgovin z železnino v Kranju in na Gorenjskem smo pojasnili s fotografijami in besedilom.

Izložbe kranjskih Merkurjevih trgovin smo napolnili s predmeti, ki so jih potrebovali kmetje, obrtniki, gradbeniki in gospodinje.

Tri izložbena okna so bila namenjena lesu - gozdarstvu in obdelavi. Drevesa so podirali ročno z navadnimi žagami, precepnimi žagami ali amerikankami in jim prav tako ročno odstranjevali veje ter lubje z različnimi sekirami - malarini in plenkačami ter strgali. Za spravilo hlodovine iz gozda do doma so gozdarji - *golcarji* potrebovali cepine, povezovalne verige, spojke in žagozde. Les so obdelovali tesarji, mizarji, kolarji, škafarji oz. sodarji. Vsi so lahko potrebno industrijsko izdelano orodje kupili pri Merkurju - različne sekire, žage (*lokarce, grabničarice, luknjarice*), obličje (*kosmače, dvoreznike, venčenjake*), svedre, vrtalke, različne nože, strgala in dleta. Prodajali so tudi mizarske mize, krožne žage in stružnice.

Ob koncu 19. stoletja se je trgovina z železnino razvila v današnji obliki. Tako je bilo mogoče kupiti pile in *rašplje*, kladiva, primeže, orodne ključce, vrtalke in žage za obdelavo

kovin.

Predmetom, ki jih je Merkur prodajal za gozdarjenje, obrti in domačo delavnost, so se pridružili raznovrstni predmeti, ki so jih ljudje uporabljali pri kmečkem delu.

Obsežen katalog iz let 1909-10 ponuja prodajo strojev, priprav in orodja za vse kmetijske panoge. V dve izložbi smo postavili le nekaj artiklov iz omenjenega prodajnega asortimana, ki prikazujejo gorenjsko kmetovanje - slamoreznicu, železen plug, brano, *šrotar, robkalec koruze*, kose za košnje trave, stelje in mahu, kovinske oselnike, srpe, železne vile, motike, rovnice, *kopuljice, pralice* za pletev, *vejnik*, strgalo za sadno drevje, sadjarske škarje, obiralec sadja, škarje za striženje ovac, *žvale* in okraske pri konjski opremi.

Eno izložbeno okno je bilo namenjeno predmetom, kot so okovje, ključavnice, žičniki in žebli. Različno okovje (*paute, zapah, kljuka, ročaj, ščite* za ključavnice, nosilce) so potrebovali mizarji pri izdelavi vrat, oken in pohištva. Industrijsko izdelano okovje je bilo železno in preprosto oblikovano ali medeninasto in stilizirano. To velja tudi za razstavljene ključavnice iz kulturno-zgodovinske zbirke Gorenjskega muzeja. Nepogrešljive žeblje in vijake v obrti in za vsakdanje potrebe smo predstavili v obliki reklamnih vzorcev *Žebljarske zadruge Plamen Kropa*, ki so propagirali žeblje za čevlje ter ročno kovane žeblje, zakovice in vijake. Reklamne table smo si izposodili v Žebljarskem muzeju Kropa.

Za izložbo z gradbenim materialom smo izbrali eternit opeko za kritje streh, pločevinasti strešni okni, železne mreže za okna in vrata, del vrtno ograje, vezne člene, spojke in vzdni obroči. Reklamni oglas iz Gorenjca pa je ponujal nakup Portland cementsa. Merkur je na prelomu stoletja prodajal tudi vse vrste paličnega železa in pločevine iz različnih kovin, kar dokazuje, da so v gradbeništvu uporabljali industrijske izdelke.

V prodajalni Gradbinka na Primskovem pri Kranju smo razstavili orodje za zidarje in gradnjo. V začetku stoletja so pri gradnjah uporabljali krampe, lopate, samokolnice in drugo ročno orodje, ki ga zidarji uporabljajo tudi danes: *korec*, zidarska žlica, libela, mreža za sejanje peska, škripec. V stene pa so vzdavali različne obroče, okovje, žeblje, nosilce itd.

Veliko vogalno izložbo veleblagovnice Globus smo napolnili s kuhinjskim posodjem in pripomočki. Razstavili smo širok izbor predmetov za črno in belo kuhinjo, za peko pečiva, vlaganje sadja in zelenjave, kolone in molžo mleka.

Črna kuhinja s kotlom, obešenim na verigi, litoželeznimi lonci in kozicami na nogah, trinožnikom, *burklami* in *veslicu* se je marsikje na slovenskem podeželju ohranila globoko v to stoletje. Merkurjevi katalogi iz let 1909-10 nam dokazujejo, da so si premožnejši lahko omislili pravo belo kuhinjo s samostojno stoječim štedilnikom, emajlirano posodo in kuhinjskimi pripomočki, ki so tudi danes nepogrešljivi v vsakem gospodinjstvu. To so zajemalke, penilke, kanglice za mleko, ribežni, cedilke, liji, krušniki. Gospodinje so lahko izbirale med različnim jedilnim priborom in kuhinjskimi strojčki, kot so kavni mlinček, strojček za mletje orehov in drobtin ter izdelovanje

sladoleda, mesoreznica in kuhinjska tehnična.

V tridesetih letih so mestne in tudi podeželske gospodinje kupovale emajlirano posodo Ideal ter težke črne lonce in kozice Eterna najbolj znanega slovenskega proizvajalca posode Westen iz Celja, predhodnika tovarne Emo.

Ob cerkvenih praznikih in osebnih praznovanjih so bili na mizi potica, šarkelj, krofi, drobno pecivo ali celo torta. Zato je Merkur prodajal železne kolačnike različnih velikosti, štirioglate pekače, modelčke za piškote, *testomat*, modele za torte in kpnike.

Vlaganje sadja in zelenjave je bilo pred drugo svetovno vojno povezano z uveljavljanjem Weckovih kozarcev različnih velikosti in oblik ter preizkušanjem loncev za vkuhanje.

Koline so ljudem vsako leto prinesle veliko veselja, ki je bilo povezano z obilico dela, predvsem gospodinjskega. Mesarska sekira, različni noži in sekala za mast, priprava za izdelovanje klobas ter kovinska *deža* za shranjevanje masti so bili ob kolinah poleg drugih loncev in kozic nepogrešljivi.

Merkur je prodajal tudi različne žehitarje za molžo in posode za transport mleka.

Za izložbo z notranjo opremo smo izbrali železno posteljo, litoželezne peči in gašperčke, predpečnike, orodje za kurjenje, posode za kurivo, dele za zidane štedilnike kot tudi stenske obešalnike, karnise, palice za preproge in železen predpražnik. Naš izbor je imel potrditev v eni od knjig že večkrat omenjenega *Glavnega centika* iz let 1909-10.

Predstavitvi svetil, barv, kemikalij in nagrobne opreme smo namenili eno izložbo.

Merkurjevi začetki segajo v čas svečnikov, petrolejk, plinskih in acetilenskih svetilk pa tudi oljenk.

Prodaja barv in kemikalij, kot so firmež, petrolej, bencin, je bila običajno del maloprodaje vseh železninskih trgovin. Barve so prodajali v prahu na (kilo)grame, v ta namen so imeli v trgovinah posebne strojčke za drobljenje, kar smo tudi prikazali. Merkur si je pred drugo svetovno vojno dal natisniti nalepke za barve, da so imeli zanje posebno embalažo. Kemikalije so hranili v kovinskih sodih. Prodajali so tudi različna sredstva in pripomočke za čiščenje usnja in kovin ter za uničevanje insekticidov.

Trgovine z železnino so ponujale tudi nagrobno opremo - litoželezne križe, nagrobne ograjice in svetilke.

Predmeti, namenjeni osebni higieni in pranju v vsakdanjem življenju, so bili predvsem različni vrči, lavorji, kangle za vodo ter pralni ribežen, lonec za kuhanje perila in likalniki z železnimi vložki. Poleg naštetega smo razstavili še otroško kad, strojček za striženje las, vilice za kodranje las in termofor na žerjavico. Merkurjeva kataloška ponudba pa ni obsegala le tega, saj so prodajali tudi udobne kopalne kadi, bideje, sobna stranišča in perilne stroje na paro.

V trgovini Instalater smo postavili izložbo z vodovodnimi instalacijami. Razstavili smo pipe z umivalnikom - *mušeljnom*, ki so jih po napeljavi vodovoda v hišo običajno namestili v vežo. Pri Merkurju so ponujali tudi material za napeljavo vodovoda, različne pipe in litoželezna stranišča na izplakovanje. Podeželski kupci pa so se zanimali za vodne črpalke - *štirne*.

Merkur - delniška družba, ki je danes eno največjih in najuspešnejših slovenskih trgovskih podjetij, ima svoje korenine v Celju, kjer je ob koncu 19. stoletja nastala veletrgovina z železnino Peter Majdič Merkur. Tu je imela centralo in glavna skladišča, v Kranju pa podružnico, ki je nadaljevala tradicijo železnine pri Killerju. Po smrti Petra Majdiča leta 1930 je veleželeznina postala *Kovinska in industrijska družba Peter Majdič - Merkur*, družba z omejeno obveznostjo, ki so jo vodile njegove hčerke. Časovno je razstava prikazovala prvih petdeset

let Merkurjeve trgovine (do druge svetovne vojne). V letu 1996 je Merkur d.d. praznoval stoletnico svojih začetkov, ki jih je med drugim želel obeležiti tudi s priložnostno razstavo, za kar je za strokovno pomoč zaprosil Gorenjski muzej.

Razstava je poleg redne dejavnosti etnološkega oddelka prinesla nov zalogaj zanimivega dela za muzealce, predvsem brskanja po depojskih prostorih, ki so v primeru Gorenjskega muzeja neprimerni.

Scenarij razstave, ki ga je zasnovala etnologinja mag. Tatjana Dolžan, je temeljil na raziskavi, ki je bila potrebna za pripravo publikacije ob Merkurjevi stoletnici. S pomočjo razpoložljivih arhivskih virov, slikovnega gradiva in terenskih zapisov je osvetlila poslovanje veletrgovine Peter Majdič - Merkur ter drugih trgovin z železnino v Kranju in na Gorenjskem pred drugo svetovno vojno.

Pri pripravi razstave smo poleg avtorice, etnologinje mag. Tatjane Dolžan, sodelovali tudi konservatorica Marjanca Jeglič, restavratorka Irena Jeras Dimovska, fotograf Boštjan Gunčar, ki je izdelal reprodukcije fotografij iz fototeke Gorenjskega muzeja, in pripravnica Marjana Žibert, ki sem sodelovala pri izboru predmetov in njihovi pripravi za izložbe.

Avtorji oblikovne zasnove razstave so bili aranžerji Merkurja, ki so opravili vsa potrebna tehnična dela pri izdelavi slikovnega gradiva in podnapisov.

V izložbe so postavili predmete in jih aranžirali.

Razstava je bila odprta 24. septembra 1996 s tiskovno konferenco pri Merkurju d.d. Ob tem so predstavili publikacijo *Ob stoletnici Merkurja*, ki sta jo pripravili mag. Tatjana Dolžan in kustodinja za novejšo zgodovino Nada Holynski. Dolžanova je osvetlila prvih petdeset let trgovine Merkur, medtem ko se je Holynskijeva posvetila Merkurju po drugi svetovni vojni do preoblikovanja v delniško družbo. Izšel je tudi muzejski časopis *Oglasnik št. 4*, ki je pojasnjeval razstavo.

Razstavo v prodajalni nasproti Stare pošte (obrtiško in kmečko orodje, blago za gradbeništvo) smo zaradi adaptacije deloma podrli 5. novembra in jo v zmanjšanem obsegu zopet postavili v začetku decembra. Glavnino smo podrli v prvem tednu letošnjega februarja, zadnje izložbe 4. februarja.

Upamo, da je Gorenjski muzej z razstavo *Ob stoletnici Merkurja* prikazal širši javnosti del svojega poslanstva in da so mu številni obiskovalci pomagali obrisati nekaj stereotipnega muzejskega prahu.

Vse izložbe Merkurjeve prodajalne nasproti Stare pošte v Kranju smo napolnili z orodjem za gozdarjenje, za obdelavo lesa in kovin, z okovjem, ključavnicami, žičniki in žebliji ter z gradbenim materialom.
Foto: Boštjan Gunčar, september 1996.